

УДК 371

Вознюк О. М.

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
ІНЖЕНЕРІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В УМОВАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ**

Анотація. Визначено теоретичні основи формування професійної культури майбутніх інженерів залізничної галузі в умовах неперервної освіти на засадах гуманітарного, аксіологічного, організаційного, культурологічного підходів. Виділені компоненти формування професійної культури.

Ключові слова: професійна культура, теоретичні засади, безпервна освіта, інженер.

Аннотация. Определены теоретические условия формирования профессиональной культуры будущих инженеров железнодорожного транспорта в условиях непрерывного образования. Выделены компоненты формирования профессиональной культуры.

Ключевые слова: профессиональная культура, теоретические принципы, непрерывное образование, инженер.

Annotation. Defined theoretical conditions of formation of professional culture of the future Railway Engineers in continuing education. Select a component of formation of professional culture.

Key words: profesyonalnaya culture, theoretical principles, Lifelong learning, engineer.

В умовах переорієнтації суспільства на духовні цінності зростає значущість культурологічного компонента освіти. У зв'язку з цим актуальності набуває проблема формування професійної культури студентської молоді, зокрема розробка теоретичних і методичних засад загальнокультурного та професійного розвитку особистості майбутнього фахівця. Держава та суспільні інституції формують замовлення вітчизняній системі вищої освіти щодо підготовки самодостатньої особистості компетентного фахівця, інтелігентної людини. Вирішення такого складного завдання є можливим за спрямованості фахової підготовки у технічних ВНЗ на всебічний розвиток спеціаліста. Духовними орієнтирами освіти в них визнано творчу активність особистості та її здатність до самореалізації, що актуалізує проблему формування професійної культури сучасного фахівця.

Метою даної статті є визначення теоретичних засад формування професійної культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в умовах неперервної освіти.

Аналіз останніх досліджень. Особливості об'єктів професійної діяльності та специфіка галузевої активності майбутніх фахівців залізничного транспорту зумовлюють гостру потребу щодо переосмислення змісту й методики їхнього навчання з орієнтацією на формування в них професійної культури. Професійна культура є сферою творчого використання та реалізації здібностей особистості майбутнього фахівця залізничної галузі, а тому її формування має відбуватись на суб'єктивних засадах, коли студент з об'єкта навчання, виховання та фахової освіти перетворюється у найвищу цінність, тобто набуває сутності суб'єкта, на чому наголошують такі вчені як І.І. Бех, І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало, С.А. Сластьонін, Р.К. Серикова та інші.

Викладення основного матеріалу. Професійна культура розглядається вченими як атрибутивна властивість професійної групи людей, сукупність знань і навичок, що забезпечують високі результати професійної діяльності, як розвинена здатність до розв'язання професійних завдань [1, с.37]. Основи професійної культури є значущими для фахової діяльності, особливо з надання послуг різним категоріям населення. Однак, як свідчать результати контент-аналізу навчальних програм різних циклів дисциплін професійної підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту («Українська мова за професійним спрямуванням», «Історія України», «Історія української культури», «Іноземні мови», «Економіка галузі», «Вища математика», «Фізика», «Інженерна графіка», «Загальний курс залізниць», «Опір матеріалів», «Теоретична механіка», «Будова колії», «Організація та управління перевезень» тощо), завдання формування професійної культури у змісті цих програм не представлені як самостійні. Програми практик (І курс – навчальна; ІІ курс –

загальнозализнична, геологічна, ознайомча; III курс – експлуатаційна, станційна, виробнича) також не зорієнтовані на формування професійної культури висококваліфікованих працівників галузі.

У пошуках шляхів формування професійної культури майбутніх фахівців залізничного транспорту в умовах навчання у ВНЗ важливе значення має вивчення праць вітчизняних та зарубіжних учених. Так, концептуальним проблемам розвитку вищої освіти присвячені праці А. Алексюка, В. Галузинського, В. Євдокимова, В. Лозової; теоретико-культурологічні засади філософії освіти обґрунтовували В. Андрущенко, С. Дорогань, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, В. Шейко; теоретико-прикладні засади професійної освіти досліджували В. Бондар, С. Гончаренко, Р. Гуревич, А. Мойсеюк, М. Сметанський; особливості змісту, методики навчання в технічних ВНЗ були предметом наукового інтересу А. Дьоміна, Е. Лузік, О. Романовського, В. Петрук, М. Лазарева, П. Лузана, Д. Чернілевського; розвиток майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки досліджували І. Бех, М. Пірен, В. Рибалка, В. Семиченко; питання формування загальної, професійної, мовленнєвої культури студентів розглядали В. Авраменко, Г. Балл, Л. Барановська, О. Гомонюк, Е. Гришин, Л. Коваль, Н. Костриця, Н. Крилова, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Ю. Согомонов та інші вчені.

Професійна культура є результатом всебічного цілеспрямованого продуктивного впливу на особистість студента. Вона формується на засадах системного, культурологічного, компетентнісного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого підходів, що зумовлює доцільність використання змістового та структурного потенціалу неперервної освіти. Ідея неперервної освіти, навчання упродовж життя тісно пов'язані з одним із ключових положень Болонської декларації щодо введення циклового навчання у систему вищої освіти. У педагогічній системі єдиного європейського простору вищої освіти воно представлено циклами підготовки бакалавра, магістра та доктора філософії – PhD; у вітчизняній системі професійного навчання – освітньо-кваліфікаційними рівнями: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

У центрі ідеї неперервної освіти знаходиться людина, особистість, об'єкт і суб'єкт навчання та виховання, її інтереси та здібності. Різні підходи щодо дослідження проблеми неперервної освіти викладено в наукових працях сучасних вітчизняних учених: В.Ю. Бикова, М.М. Білинської, І.А. Зязюна, Л.М. Карамушки, В.В. Крижка, В.І. Лугового, Т.О. Лукіної, С.В. Майборода, Н.Г. Ничкало, О.Ю. Оболенського, І.В. Розпутенка, С.О. Сисоевої, С.В. Сьоміна та ін., а також зарубіжних – А.Н. Бахмутського, Н.І. Булинського, Г. Драйдена, Е.М. Короткова, В.П. Панасюка, М.М. Поташника, Н.А. Селезньової, А.І. Субетто, Р. Фрейджера, Т.І. Шамової та інших.

Неперервна освіта - це процес, що складається з базової і подальшої освіти. Неперервна освіта - цілеспрямоване здобування та вдосконалення людиною знань, умінь, навичок, здібностей протягом всього життя (у навчальних закладах, шляхом самоосвіти) [2, с.202]. Реалізація концепції неперервності освіти обґрунтовується такими положеннями: 1) зростаюча інтелектуалізація і динамізм праці; 2) зростання значимості „людського фактора” як в економічному, так і в соціальному розвитку сучасного суспільства; 3) поширення ідей демократизації суспільного життя та освіти; 4) поява і широке розповсюдження нових інформаційних технологій (телебачення, відеотехніка, персональні комп'ютери, інтерактивні системи тощо), що дають принципово нові можливості для дистанційного та індивідуального навчання.

Провідними тенденціями розвитку неперервної освіти в Україні є: орієнтація на особистість (у розумінні суб'єкта суспільного розвитку, свідомого індивіда, який

посідає певне становище у суспільстві та виконує певну громадську роль); відкритість та доступність всієї цієї системи кожній людині, а на її зрізі - кожного ступеня освіти; гнучкість освітньої системи у виборі стилю, типу набуття людиною знань, умінь і навичок (наявність таких форм як заочна, вечірня, дистанційна, екстернатна); створення цілісного „освітнього простору" (через мережу засобів масової інформації, бібліотек).

У проблематиці неперервної освіти умовно виокремлюють два основні аспекти: 1) соціально-освітній, що безпосередньо пов'язаний із побудовою системи неперервної освіти як частини соціальної практики; 2) психолого-педагогічний пов'язаний із процесом освоєння людиною життєвого, соціального, професійного досвіду.

Реалізація неперервної освіти в освітній системі спирається на такі два чинники: 1) „вертикальну інтеграцію" – наступність ступенів формальної освіти – дошкільної, початкової, середньої, післясередньої (вищої, післядипломної), за якої кожен рівень освіти припускає можливість переходу на наступний; 2) „горизонтальну інтеграцію" – співвіднесеність освіти, отримуваної поза формальною освітньою системою (неформальна освіта), з освітою у межах навчальних закладів і за спеціально організованими програмами (формальна освіта). До функцій неперервної освіти умовно відносять: компенсуючі, адаптивні, розвивальні (акмеологічні) – задоволення духовних запитів особистості, потреб творчого зростання. Канали реалізації неперервної освіти охоплюють державну освітню систему, приватні навчальні заклади, очне і вечірнє, а також заочне навчання. Широко використовується дистанційна освіта. Головна ідея неперервності системи освіти полягає у створенні для кожної людини можливостей отримання і поповнення знань, розвитку, вдосконалення, самореалізації протягом усього життя. Реалізація основних принципів неперервної освіти в сучасних умовах розвитку конкурентних відносин на ринку праці зумовлює необхідність здійснення заходів не лише часткових кількісних покращень у плануванні навчально-виховної роботи в технічних ВНЗ, але, головним чином, забезпечення якісно більш досконалих форм її організації на підставі системного підходу, вимагає визначення мети підготовки фахівця як триєдиного завдання: 1) виховання адекватної професійної мотивації та цілеспрямованості; 2) забезпечення високої професійної культури; 3) розвиток професійно важливих якостей особистості майбутнього спеціаліста.

Професійна культура інженера залізничного транспорту з огляду на особливості об'єкта та змісту його фахової діяльності належить до сфери професійно важливих якостей і природно, органічно пов'язана з іншими підструктурами особистості фахівця. Саме тому навчально-виховна робота у вищому технічному навчальному закладі повинна забезпечувати не тільки ґрунтовне засвоєння студентами науково-методичної інформації, але й створювати умови для розвивального особистісного ефекту у формі високої професійної культури майбутнього фахівця.

Професійна культура особистості майбутнього фахівця залізничного транспорту - це інтегрована здатність до свідомого засвоєння науково - технічної інформації, до цілеспрямованої самоорганізації поведінки і спілкування в трудовому колективі, до творчого виконання своєї професійної діяльності на підставі соціально-правових, моральних та етичних норм. Цілеспрямований процес її формування є важливою складовою підготовки студентської молоді до майбутньої професійної діяльності та формування в неї соціальної активності.

Підготовка студентів ВНЗ залізничного транспорту до визнання цінностей професійної культури зумовлена й тим, що реформування вищої освіти та входження

України в європейський освітній і науковий простір зумовлюють зростання вимог до професіоналізму випускників вищих навчальних закладів в умовах ринкової конкуренції. Орієнтація на розвиток студента як особистості, індивідуальності й активного суб'єкта професійної діяльності може бути зреалізованою лише на гуманістично-демократичному підґрунті педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах. Така організація професійної підготовки майбутніх фахівців усе більше набуває характеру діалогу, співпраці, співтворчості, в яких переважає взаємозацікавлений обмін особистісними цінностями й досвідом викладача і студента. Це відкриває широкі можливості для студента щодо формування його готовності до успішної самореалізації, критеріями котрої є фахова обізнаність та психічне благополуччя. Істотний прорив у розвитку професійної культури як особистісного якісного утворення можуть забезпечити феноменологічні методи пізнання, зокрема такі, як методи рефлексії та редукції. Перша стадія руху в даному напрямі передбачає застосування методу рефлексії (самоусвідомлення). Застосовуючи цей метод, важливо налаштувати студента на самоусвідомлення себе як майбутнього професіонала. На другій стадії доречно використовувати метод редукції [5, с.29-36]. У контексті формування професійної культури він передбачає спосіб руху свідомості студента від знання предметів, явищ, способів дій і ситуацій до їх розуміння; від нерозуміння якісних сторін виконуваних операцій до розуміння сенсу та ідеї якості, досконалості. Отже, потреба у самовихованні має стати джерелом формування як професійної самосвідомості, так і професійної культури.

Професійна культура повинна бути орієнтована на формування фахівця, на основне поле його діяльності, в рамках якого ця культура виявляється. В основі формування професійної культури лежить методологічний шар, суть якого складає рефлексія – знання або розуміння суб'єктом самого себе, з'ясування того, як інші розуміють його особистісні особливості. Рефлексія допомагає розвивати у людини навички саморегуляції та толерантності, сприяє формуванню стійкого ядра особистості та становленню суб'єкта соціальної творчості, який зможе завжди адаптуватися до інновацій. При поєднанні переваг соціокультурних форм та індивідуальних механізмів розвитку народжується особистість. Людина повинна залучати до процесу власного розвитку всі свої суб'єктивні можливості, знаходити зони найближчого і подальшого розвитку [4, с.17-23]. Цей процес має свою форму і зміст, які змінюються залежно від особливостей набуття нової здатності.

Формування професійної культури майбутніх фахівців залізничного транспорту в умовах неперервної освіти доцільно розглядати як педагогічну систему, створену на основі науково обґрунтованих підходів, теоретичних і практичних здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогіки вищої школи, концепції неперервної освіти, з урахуванням основних завдань формування вітчизняної технічної інтелігенції. Реалізація особливостей професійно визначених цілей і завдань потребує всебічного аналізу систем зарубіжної та вітчизняної неперервної фахової підготовки в єдності їх елементів та зв'язків і визначення в них відповідного місця професійній культурі студентів, майбутніх фахівців залізничного транспорту.

Формування професійної культури майбутнього фахівця залізничного транспорту є складовою неперервної професійно-технічної освіти. Професійна культура студентів ВНЗ залізничної галузі формується на основі використання прогресивних ідей світового досвіду у вітчизняному просторі вищої освіти, що зумовлює необхідність ґрунтовного аналізу сучасних систем професійної підготовки в зарубіжних країнах та умов, які сприяють розвитку цих систем.

Основною складовою професійної культури майбутнього фахівця залізничного транспорту є загальна культура, що зумовлює необхідність неперервної, систематичної, ґрунтовної підготовки фахівців, які навчаються в умовах ступеневої професійної підготовки.

Важливим аспектом формування професійної культури майбутніх фахівців залізничного транспорту є використання новітніх освітніх технологій навчання в галузі інтерактивного спілкування викладача і студента. Саме індивідуальна робота зі студентом сприятиме розкриттю його творчого потенціалу, збільшить можливості самостійного поповнення знань, поглибить уміння працювати з науковим матеріалом з використанням сучасних освітніх технологій та відповідним інструментарієм – такий підхід допоможе отримати результати, які фіксуються Болонською декларацією.

Невід'ємною складовою формування професійної культури майбутніх фахівців залізничного транспорту є навчально-виробничі практики. Даному елементу підготовки зокрема у навчальному плані підготовки фахівців за ОКР – бакалавр відводиться 32 кредити або майже 14% навчального навантаження. Зазначені аспекти формування професійної культури майбутнього фахівця залізничного транспорту – це лише окремі елементи, які повинні стати підґрунтям організації навчально-виховного процесу на засадах Болонської декларації, яка, на відміну від традиційної організації освіти, орієнтується на розвиток особистості студентів.

Розробка теоретико-методичних засад формування професійної культури майбутніх фахівців залізничного транспорту з приведенням у відповідність до європейських стандартів змісту і форм організації навчання є перспективою наукових пошуків і досліджень. Постає проблема зміни психології студентів щодо навчання у вищих технічних навчальних закладах, а викладачів – до використання сучасних педагогічних технологій, локальних середовищ і всесвітньої комп'ютерної мережі Internet. У цьому плані індивідуальний підхід до організації навчання і контролю знань студентів вимагає витрат часу та значних зусиль викладачів. Навіть при реалізації зазначених напрямів, невідповідність з європейською освітою буде залишатися істотною, тому заходи щодо впровадження європейського досвіду мають бути системними і багатими за змістом, включати зміни у ВТНЗ в організації навчання та науково-методичному забезпеченні.

Значне місце у формуванні професійної культури майбутніх фахівців посідають предмети гуманітарного циклу для вибору духовних орієнтирів особистості, освоєння культурного досвіду людства, історичної пам'яті та можливості спілкування. Гуманітарні дисципліни доцільно розглядати не тільки як один із засобів формування професійної культури майбутніх фахівців, але і як атрибутивний компонент відтворення цілісної соціально-культурної особистості. Їхній зміст відіграє суттєву роль у формуванні загальної культури студентів, котру можна розглядати як основу для професійної культури, водночас вона може слугувати своєрідною оболонкою, з певним структурним утворенням, котра вимагає професійно орієнтованого змістового наповнення.

Формування професійної культури в студентів вищих технічних навчальних закладів передбачає використання загальнокультурних, ціннісних, змістових, світоглядних можливостей дисциплін гуманітарного циклу. Не менш важливим є цикл професійно спрямованих та спеціальних дисциплін. Саме вони зорієнтують духовний потенціал майбутнього інженера на конкретний зміст його майбутньої професії, дозволять усвідомити нову, культуротворчу форму виконання посадових обов'язків та реалізації фахових функцій.

Висновок. У запропонованому вище матеріалі ми намагались з'ясувати сутність професійної культури фахівця, визначити доцільність з огляду на особливості об'єкта діяльності спеціалістів залізничної галузі її формування у вищому технічному навчальному закладі в умовах неперервної освіти, оскільки формування професійної культури є цілісним процесом, який охоплює множини структурних елементів, котрі діалектично взаємозумовлені, визначаються багатьма чинниками, провідним з яких є особистісний. Водночас важливість орієнтації навчально-виховного процесу в технічному ВНЗ і на професійно-культурологічний розвиток студента зумовлено тим, що темпи нарощування загального культурного потенціалу суспільства значною мірою залежать від рівня підготовленості спеціалістів до вирішення поставлених перед ними завдань, стану сформованості в них професійної культури.

Використані джерела:

1. Гомонюк О.М. Формування професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах:[монографія]/Олена Гомонюк – Вінниця:ТОВ «Фірма Планер», 2011- 399с.
2. Лазарєв М.О. Основи педагогічної творчості: Навчальний посібник. - Суми: ВВП "Мрія", 1995. - 212 с., с.202
3. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под. ред. В. А. Сластенина. – М.: Издательский центр “Академия”, 2002. – 576 с.
4. Соловьева Н. Н. Формирование базовой культуры личности // Лучшие страницы педагогической прессы. Журнал-дайджест. – 2003. – № 2. – С. 17-23.
5. Траверсе О. Соціально-педагогічні складові культурного розвитку особистості // Професійно-художня освіта України. Зб. наук. праць, – Київ- Черкаси: видавництво “Черкаський ЦНТЕР”, 2003. – Вип. II. – С. 29-36.